

**ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԸ «ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՅՆ ՇՈՒՇԱՆԿԱՆՆ» ԵՐԿՈՒՄ**

*Բանալի բառեր – դարձվածք, կայուն կապակցություն, փոխաբերական իմաստ, ոճ, ոճական արժեք, գրաբար, վարքագրություն, սրբախոսական երկ, հոգեկերտվածք, արժե-
համակարգ*

Դարձվածքները գեղարվեստական խոսքի կառուցման կարևորագույն բաղադրիչներ են՝ օժտված ոճական մեծ ներուժով, որի միջոցով ասելիքը դառնում է տպավորիչ և ներագրու ընթերցողի հոգուն ու մտքին: Դարձվածքների հարուստ պաշարով առանձնանում է գրաբարով ավանդված մատենագրությունը, որում տեղ գտած դարձվածքների գիտական ամբողջական քննություն դեռևս կատարված չէ:

Ի տարբերություն արդի հայերենի՝ գրաբարի դարձվածքները ցարդ ենթարկվել են միայն մասնակի դիտարկումների և վերլուծությունների: Արդի արևելահայերենի դարձվածաբանությանը նվիրված աշխատություններում տրվում են դարձվածքների գիտական ձևակերպումը, շարահյուսական գործառույթները և ոճական դրսևորումների արժևորումը: Անշուշտ, նրանցում տեղ են գտել նաև առանձին դիտարկումներ գրաբարի և միջին հայերենի դարձվածքների մասին, որոնք օգնում են արդի հայերենի դարձվածքների ծագումնաբանական և իմաստակառուցվածքային հատկանիշների հենքային վերլուծությանը: Սակայն, ինչպես նշում է Ռ. Ղազարյանը, «Գրաբարի դարձուածաբանութիւնը, թում է, թէ անսպառ է»¹, ուստի նրա գիտական բազմակողմանի քննությանն ուղղված յուրաքանչյուր ուսումնասիրություն կարևորվում է՝ պայմանավորված հետևյալ հանգամանքներով.

1. գրաբարով ավանդված մատենագրության լեզվաոճական բնութագիրը չի կարող լինել ամբողջական՝ առանց դարձվածքների իմաստակառուցվածքային և ոճական արժևորման, ըստ որում նրանց գործառույթը յուրաքանչյուր բնագրում առանձնանում է՝ պայմանավորված բնագրի բովանդակությամբ, ժանրային առանձնահատկությամբ և հեղինակի լեզվամտածողությամբ:
2. Նոր գրական հայերենի դարձվածքների ծագումնաբանական քննությունը ամբողջանում է միայն գրաբարի դարձվածքների բազմա-

¹ Ղազարեան Ռ., Գրաբարի դարձուածաբանական բառարան, Երևան, 2012, էջ 10:

կողմանի ուսումնասիրությամբ:

3. Դարձվածքների տարածմանակյա քննությունը ձևակերպում է պատմական ոճագիտության կարևոր հիմնահարցերից մեկը. գեղարվեստական խոսքի յուրաքանչյուր բաղադրիչ կարևորվում է լեզվի պատմության ընթացքում ձևավորված իմաստագործառական իր նկարագրով, որի հենքի վրա տրվում է լեզվական միավորների ոճական առանձնահատկությունների պատմական գնահատականը:

Գրաբարի դարձվածքների բազմակողմանի վերլուծությունը հիմք է դառնում պատմական դարձվածաբանության համար, որի քննության ժամանակ համադրվում են դարձվածքների համաժամանակյա ուսումնասիրության արդյունքները, և արտացոլվում է դարձվածքների ձևավորման և զարգացման պատմությունը: Դարձվածքներն ունեն կենսական մեծ ուժ, որի շնորհիվ գրաբարի դարձվածքների գերակշռող մեծամասնությունը մասնակի փոփոխություններով պահպանվել է լեզվի զարգացման հաջորդ փուլերում:

Գրաբարի դարձվածքների իմաստային, կառուցվածքային և ոճական վերլուծությունը գրաբարով ավանդված բազմաժանր գրականության մեջ կօգնի ներկայացնելու գրաբարի լեզվամտածողության անսահման հնարավորությունները և դրանց տեղայնացումը ցանկացած երկում:

Աստվածաբանական գրականության մեջ, մասնավորապես սրբախոսական երկերում դարձվածքներն ունեն ծանրակշիռ դեր, մեծ հաճախականություն և ոճավորման էական կարևորություն: «Վկայաբանութիւն սրբոյն Շուշանկանն» երկում դրանք ուղղված են ներկայացնելու հոգևոր ուժի անդիմադրելի ներկայությունը ֆիզիկական ցավի և գանահարումների դեմ պայքարում:

Դարձվածքների իմաստակառուցվածքային սույն վերլուծությունը կարևորվում է նաև սուրբ Շուշանիկի մասին սրբախոսական երկի (այլև սրբախոսական ժանրի մյուս երկերի) լեզվաոճական հատկանիշների ամբողջացման և նկարագրի առումով, քանի որ այդ լեզվով է ուսուցանվել «գրանն կենաց»՝ մի ամբողջ գաղափարախոսություն, որի ճշգրիտ ըմբռնումը կարևոր է նրա հիմքերի ամրապնդման համար, մանավանդ արդեն ձևավորված աղանդների հերքման և հավատացյալներին ճշգրիտ վարդապետությամբ զինելու համար:

Հայոց և վրաց եկեղեցիների միասնության ժամանակ Շուշանիկը ճանաչված սրբուհի էր երկու եկեղեցիների համար: Նրան նվիրված սրբախոսական երկի հայերեն մշակումներում այն պիտի ազգայնացվեր՝ շեշտելով Շուշանիկի նահատակվելը հանուն քրիստոնեության: Երկի վրացերեն տարբերակում շեշտը դրվում է նյութի պատմականության վրա, ըստ որում երկի հայկական տարբերակը համարվում է նախնական¹:

¹ Մանրամասն տե՛ս Մատենագիրք Հայոց, հ. Գ, Անթիլիաս-Լիբանան, 2004, էջ 25-26:

Շուշանիկը Վարդան Մամիկոնյանի դուստրն էր և Գուգարաց բղեշխ Աշուշայի հարսը: Նրա ամուսինը՝ բղեշխ Վազգենը, Պերոզ արքայի 8-րդ տարում գնում է Տիգրան և կրոնափոխ լինում: Ըստ Ղազար Փարպեցու՝ Պերոզի թագավորության 25-րդ տարում (482 թ.) նա դատապարտվում է մահվան: Շուշանիկը հեռանում է դավաճան ամուսնուց, վեց տարի կտտանքների է ենթարկվում բանտում և 7-րդ տարում կնքում իր մահկանացուն:

Վարքագրական այս երկը, որը պատմում է Շուշանիկի պատվախնդրության և իր նախնիների ավանդներին հարազատ մնալու մասին, ևս մեկ անգամ հաստատում է Քրիստոսի հավատի ուժը և զորությունը: Հանուն այդ հավատի՝ ցանկացած հալածանք և մարմնական ցավ իմաստավորվում է հոգևոր արժեքների պահպանման համար պայքարում:

Հայոց սրբախոսական մյուս աշխատություններից «Վկայաբանութիւն սրբոյն Շուշանկանն» երկը առանձնանում է՝ պայմանավորված հետևյալ հանգամանքներով.

1) այն համարվում է Եղիշեի պատմության շարունակությունը՝ «վարքագրության կանոնականութեան պահանջած օրենքներով շարադրուած»¹, 2) արժևորվում է իբրև «բաւական ստոյգ թուագրուող Ե դարի երկրորդ յուշարձան»² Կորյունի երկից հետո:

Երկում մանրամասն նկարագրվում է Շուշանիկի ֆիզիկական ծանր վիճակը, օրավուր ծանրացող գանահարումը, բայց Քրիստոսի **դուստրն ու աղախինը** այդ ամենը հաղթահարում է հոգևոր մեծագույն ուժի շնորհիվ, քանի որ նա գիտի մի բան. այդ կտտանքները տանում են **ի յարկսն յախտենից, ի նաւահանգիստ Քրիստոսի**: Չնայած «... պատառ-պատառ լինէր ամենայն մարմին նորա, զի էր դժնիկ երկիրն եւ արիւն հոսէր ի նմանէ, եւ զերկիրն արեամբ ցնդեալ ցուցանէր տեսողացն» (էջ 40), Սրբուհու պատասխանը բղեշխին աներկբա է և հստակ. «Ձի՞նչ բաժին կայ հաւատացելոյն ընդ անհաւատին. եւ զի՞նչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարին. եւ զի՞նչ միաւորութիւն է տաճարի Աստուծոյ ընդ պռոնկի» (էջ 39):

Երկի հիմնագիծը Սրբուհու գիտակցումն է այն մեծ իրողության, որ մարդուն հասցրած ֆիզիկական ցավը ոչինչ է հոգևոր հաղթանակի համեմատությամբ, Քրիստոսի մեծ հավատի համար տառապանքը մարդուն արժանացնում է **Քրիստոսի պսակին**, ուստի «բրաճեճ գանիցն»՝ գանահարված տիկինը սիրով և գիտակցված է հաղթահարում հանուն հոգևոր հավատի իր պայքարը. «զի տէր է իմ աւգնական եւ ոչ երկեայց, զի՞նչ արասցէ ինձ մարդ» (էջ 34):

Սրբախոսական երկն ունի կանոնիկ դավանաբանական շարադրանք՝ գեղարվեստական խոսքի կառուցման բոլոր միջոցների ներառմամբ, որոն-

¹ Նույն տեղում, էջ 25:

² Նույն տեղում:

ցում գերակշռող և տեղին գործածությամբ առանձնանում են դարձվածքները:

Հայտնի է, որ դարձվածքները բնորոշվում են իրենց բովանդակության խորությամբ, իմաստային տարողունակությամբ, «խոսքը գունագարդելու, խոսքին հուզառճական լիցք տալու»¹ մեծ ուժով, ուստի հասկանալի է աստվածաբանական գրականության մեջ գործածված դարձվածքների հատկապես իմաստային ինքնատիպությունը: Դրանց վերլուծությունը կատարել ենք իմաստառճական և կառուցվածքային հատկանիշների առանձնացմամբ:

Դարձվածքի ըմբռնումը լեզվաբանության մեջ միանշանակ չէ²: Մեր մոտեցմամբ՝ դարձվածքները կայուն կապակցություններ են, որոնց բաղադրիչներից առնվազն մեկի՝ փոխաբերական իմաստով գործածությունը հիմք է հանդիսանում նրանցում դարձվածային իմաստի դրսևորման համար: Շարադրանքում գործածվող *դարձվածային միավորներ* եզրույթը ներառում է դարձվածքների բոլոր տեսակները, որոնց տարբաժանումը ըստ բաղադրիչների իմաստների միաձուլության աստիճանի³ բնագրի դարձվածքների վերլուծության համար նպատակահարմար չենք համարում, քանի որ դրանցում տեղ գտած դավանաբանական և ոչ դավանաբանական դարձվածքների համար կարևորում ենք նրանց իմաստային այն հիմնահատկանիշը, որ տվյալ կայուն կապակցության փոխաբերական իմաստով գործածությունը այն դարձնում է դարձվածային միավոր (այսուհետև ԴՄ): Դրանք ընդգրկում են.

ա) դարձվածային սերտաձումները, օրինակ՝ *փոխել յաշխարհէ, երկիր պագանել, ի բաց գերծուլ* և այլն,

բ) դարձվածային արտահայտությունները, օրինակ՝ *զմտաւ ածել, ցատումն հեղուլ, գալ ի լաւութիւն* և այլն,

գ) թևավոր խոսքերը, օրինակ՝ *ընթացք դիտարագունդ բաժակաւք, անշէջ լապտերք Քրիստոսի* և այլն,

դ) գրաբարով մատենագրությանը բնորոշ՝ իմաստի սաստկացում ձևավորող նույնիմաստ բաղադրիչներով կառուցվող կապակցություննախադասությունները, ինչպես՝ *լսելիք բերեն զլուր կամ տեսանելիք տարցեն զտեսութիւն* և այլն,

ե) ասացվածքները, որ տեղայնացված գործառույթ են ստանում տվյալ երկում, ինչպես՝ *բարի պտուղ ի բարի սերմոյ, ժանտ պտուղ ի ժանտ սերմոյ* և այլն:

Սրբախոսական երկերում հաճախադեպ են այնպիսի կապակցություն-

¹ Տե՛ս **Բաղիկյան Խ.**, Դարձվածքային ոճաբանություն, Երևան, 2000, էջ 138:

² Մանրամասն տե՛ս **Բաղիկյան Խ.**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 15-42:

³ Մանրամասն տե՛ս **Սուքիասյան Ա.**, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1999, էջ 301-307:

ներ, ինչպիսիք են՝ *Աստուած կենդանի, ճշմարիտ Աստուած, ար այցելութեան* և այլն, օրինակներ՝ «... Որք սիրեցին զքեզ **ճշմարիտ Աստուած...**» (էջ 34), «... Եւ դու ընկալցիս վրէժս յարդարադատն Աստուծոյ **յաւորն այցելութեան**» (էջ 41), «... Եւ ինձ լիցի ամենայն սրբութեամբ եւ արդարութեամբ պաշտել **զԱստուած կենդանի**» (էջ 33), որոնք մշտակա գործածությամբ աչքի են ընկնում աստվածաբանական գրականության մեջ: Դրանք ԴՄ չեն, քանի որ նրանցում չկա վերաիմաստավորում: Կայուն կապակցությունը դառնում է ԴՄ բաղադրիչներից առնվազն մեկի՝ փոխաբերական իմաստով գործածության դեպքում միայն: Նշենք նաև, որ բնագրում գործածված աստվածաբանական դարձվածային միավորների հիմնական մասը Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձուածաբանական բառարան»-ում բացակայում է¹:

Ներկայացնենք մեր ուսումնասիրած բնագրում տեղ գտած այդ դարձվածային միավորները².

- «Եւ անկաներ առաջի սուրբ **աղախնոջն Քրիստոսի** հանդերձ կնաւ իւրով» (էջ 46),
- «...զոր կրեաց սուրբ **աղախինն Քրիստոսի**» (էջ 45),
- «...զի յուղարկեցեն զսուրբն ի մեծ աշխատութեանցն **առ նաւահանգիստն Քրիստոս**» (էջ 46):

Նոր հայկազյան բառարանում (ՆՀԲ)³ *նաւահանգիստ* բառի փոխաբերական իմաստով գործածության հրաշալի օրինակներ են ներկայացված: Այսպես՝

«Փոխանակ երկրաւոր նաւահանգստիս՝ հրեշտակական եւ երկնաւոր **նաւահանգիստքն** եկին ՚ի քեզ» (Կիւրդ) (ՆՀԲԲ, էջ 406):

«Ժամանեցոյք յանքոյք եւ ՚ի խաղաղ **նաւահանգիստ** յաւիտենական ՚ի կեանսդ» (ԺՄ) (ՆՀԲԲ, էջ 407):

«...Արժանաւորեա՛ զիս ընդ սիրելիս քո հասանել հանգստեան **ի խորանաղ յաւիտենից**, որ պատրաստեալ էս սիրելեաց քոց» (էջ 47):

ՆՀԲ-ն *խորան* բառի տարբեր իմաստների շարքում տալիս է *խորան երկնից* կապակցությունը: Բնագրի մեր օրինակում ունենք *երկնային արքայություն* իմաստով *խորան յաւիտեան* դարձվածքը, որի բաղադրիչների համադրման արդյունքում ձևավորվել է գեղեցիկ կապակցություն:

- «...Ձի թերեւս հաղորդեցայց սրբոյն դասուց եւ մտից **ի յարկսն լուսեղէնս**» (էջ 42):

¹ Ղազարեան Ռ., Գրաբարի դարձուածաբանական բառարան, Երևան, 2012 (այսուհետև՝ ԳԴԲ):

² Փաստական նյութը տրվում է՝ ըստ Մատենագիրք Հայոց, հ. Գ-ում վկայված բնագրի (Անթիլիաս-Լիբանան, 2004):

³ Շարադրանքում հիշատակվում են հետևյալ բառարանները՝ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. Ա (Երևան, 1979), հ. Բ (Երևան, 1981) (այսուհետև՝ ՆՀԲԱ, ՆՀԲԲ); *Ղազարյան Ռ.*, Գրաբարի բառարան, հ. Ա (Երևան, 2000), հ. Բ (Երևան, 2000) (այսուհետև՝ ԳԲԱ, ԳԲԲ):

- «Եւ ընկալցին զփափագելի լոյսն յաիտենից» (Էջ 22):

Ինչպէս տեսնում ենք, սրանք գոյական գերադաս բաղադրիչով կառույցներ են, որոնք հաճախադէպ են աստվածաբանական երկերում:

Բերենք այլ միավորներ՝ ըստ Թադէոս առաքյալի վկայաբանության և նշխարների գյուտի մասին սրբախոսական երկի¹.

- «...արա՛ զոսա ժողովորդ յաիտենական եւ երկնաւոր գաւթի ծնունդ» (Էջ 11),
- «Եւ թեւագդեցեալ ել ՚ի լուսեղէն քանակսն» (Էջ 16),
- «արարից գոոսա ՚ի գունդ լուսոյ աստուածութեան իմոյ» (Էջ 11),
- «այլ փութով կատարեցից զկամս քո, եւ դրոշմեցից գոոսա ՚ի գունդ աստուածութեան իմոյ» (Էջ 11):

անշէջ լապտերքն (Էջ 5)՝ աստվածային լույս իմաստով,

ուսուցանէր զքանն կենաց (Էջ 9). քանն կենաց միավորը խորհրդանշում է քրիստոնեական ուսմունքը:

Երկնային աստվածությունը արտահայտված է հետևյալ կապակցություններով՝ յարկս երկնային (Էջ 15), երկնաւոր լոյս աստուածութեան (Էջ 14), երկնային թագաւոր (Էջ 7), «...եւ ասէ ցնա. Երանի՛ է քեզ դուստր երկնաւոր թագաւորին» (Էջ 8):

ՆՀԲ-ում երկնային բառի համար, ի թիվս այլ իմաստների, տրվում է հետևյալ բացատրությունը. «որ ինչ յերկինս է սուրբ գիրքն ասի Երկնից կամ Երկնաւոր»: Վկայված են երկնային գաւրք, երկնային դասք, «այսինքն՝ հրեշտակք» (ՆՀԲԱ, էջ 696) և այլն: Երկնային Թագաւոր դարձվածքը, որ խորհրդանշում է Քրիստոսին, բաղադրվում է նաև դուստր, աղախին, հարս գոյականների հետ՝ ստեղծելով նոր դարձվածքներ:

Դարձվածքներին զուգահեռ՝ փոխաբերական գործառույթ ունեցող կապակցություններով և բառերով հագեցած է սրբախոսական երկի ցանկացած օրինակ. «Բազմադիմի են ճանապարհի աստուածային լուսեղէն վտակացն եւ ոռոգի դիտարագունդ բաժակաւք վասնզի մաքրկական ընթացիւք ի հանդիպումն անշէջ լապտերին եւ հասանեն սիրական խորհրդին» (Էջ 5):

Նման կապակցությունները լեզվաբանների կողմից ոչ միանշանակ գնահատական են ստացել: Այսպէս՝ ըստ Պ. Բեդիրյանի՝ դրանք կայուն կապակցություններ են, և ցանկացած կապակցության մեջ մեկ բաղադրիչի փոխաբերական իմաստով գործառույթը դեռևս այն չի դարձնում դարձվածային միավոր²:

Շուշանիկին նվիրված սրբախոսական երկում գործածված դարձվածային միավորները առանձնանում են բաղադրիչների իմաստային համա-

¹ «Վկայաբանութիւն Թադէոսի առաքելոյն, քարոզչութեանն եւ զայստեան ի Հայս եւ կատարմանն որ ի Քրիստոս. Գիտ նշխարաց Թադէոսի առաքելոյն» (Մատենագիրք Հայոց, հ. Գ):

² Մանրամասն տե՛ս Բեդիրյան Պ., Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, 1973, էջ 27-33:

դրման հետաքրքիր գուգորդումներով, օրինակ՝ բնագրում գործածված է **լուսովն առլցայց** (լուսով առլնու) կապակցությունը: *Առլնուլ*-ի բացատրության մեջ նշվում են *համակվել* և *ամբողջությամբ լցվել* իմաստները (ԳԲԱ, էջ 181): Ունենք բնագրային հետևյալ հրաշալի օրինակը. «...Այլ չարչարանաւք փոխեցայց յաշխարհէ եւ մեծի թագաւորին մերձ կացից եւ անտի լուսովն առլցայց» (էջ 39):

Սա ամբողջ մի գաղափարախոսություն է, որը հզորացնում է հավատի ուժի զգացողությունը: Աստծու լույսով համակվելու, այն իր մեջ մինչև վերջ ունենալու գաղափարը ցանկացած ֆիզիկական կտտանք տանելի է դարձնում: **Փոխել յաշխարհէ** (մահանալ) դարձվածային միավորն ունի նաև այլ հոմանիշ՝ **աւանդել զհոգի** (վկայված են ԳԴԲ-ում և ՆՀԲ-ում): Բնագրի օրինակներն են՝ «յուսացեալ ի ձեռս քո **աւանդեմ զհոգի իմ** (էջ 47), «եւ զայս ասացեալ սրբոյն **աւանդեաց զհոգին** ի ձեռս Աստուծոյ ամենակալի» (էջ 47):

Բնագրում գործածված են նաև հետևյալ նախադասությունները, որոնք նույնպես դարձվածային միավորներ են՝

«...մինչև **իցէ շունչս ի մարմնի իմում**» (էջ 42)՝ *քանի դեռ ապրում եմ, կենդանի եմ* իմաստով, որը գործածվում է նաև արդի գրական հայերենում,

«...եւ **անթառամ փառաց պսակաւն պսակեցան** ընդ ամենայն սուրբսն ի Քրիստոս Յիսուս» (էջ 48): *Անթառամ փառքի պսակ* դարձվածային միավորը ստորոգվել է *պսակել* բայական բաղադրիչով և ունի *կրել Հիսուսի անթառամ փառքի պսակը* իմաստը:

Բնագրում հանդիպում են դարձվածային հայտնի որոշ արտահայտություններ՝ «...զի **սերմն ժանտի են ժանտածին**» (էջ 42), «... արդարեւ **ի բարի արմատոյ բարի շառաւեղ** ցուցեալ» (էջ 41), «եւ ոչ ոք իշխէր **բռուն հարկանել** եւ **թափել ի գայլոյն գորոջն Քրիստոսի**» (էջ 39):

Խնդրո առարկա սրբախոսական երկում զգալի թիվ են կազմում բայական բաղադրիչով դարձվածային միավորները: Ներկայացնենք դրանք՝ ըստ տարբեր բաղադրիչների.

Ա. **Տալ** բաղադրիչով – առանձնացրել ենք 7 ԴՄ-ներ, որոնցից 2-ը վկայված են ԳԴԲ-ում և ՆՀԲ-ում, իսկ 5-ը՝ ոչ:

Դրանք են՝ **տալ աւետիս**՝ *ավետել* իմաստով (էջ 28, 49), **տալ գողջոյն՝ ողջունել** իմաստով (էջ 28): Այս միավորները վկայված են ԳԴԲ-ում: Բնագրում ունենք այլ միավորներ, որոնք ԳԴԲ-ում չկան, ինչպես՝ **տալ ի կնութիւն՝ կնության տալ** իմաստով (էջ 27՝ **տայ նմա ի կնութիւն**): ԳԴԲ-ն ունի **կին առնել՝ ամուսնանալ** իմաստով միավորը (ԳԴԲ, էջ 40), **տալ ի կնութիւն**-ը այդ միավորի պատճառականի իմաստն է արտահայտում: **Տալ զանձն** կամ **տալ զինքն** միավորները ունեն **իրեն նվիրել** իմաստները. «այլ ետ զինքն Աստուծոյ...» (էջ 40), *իրեն հանձնել* իմաստով՝ **տալ զանձն** բանտից (էջ 32), **տալ զանձն** կապանաց (էջ 32), **տալ զանձն** կտտանաց (էջ 32): Օրինակներից երևում է, որ այն պահանջում է տրականով հանգման խնդիր լրացում՝ **տալ զաւրութիւն՝ ուժ տալ, ուժեղացնել** իմաստով (**տայցէ զաւրութիւն** (էջ 31),

տո՛ւր ինձ գաւրութիւն (էջ 35)):

Գրաբարի դարձվածաբանական բառարանը *տալ + գոյական* կառույցով ձևավորված և պատճառականի իմաստով միավորներ չի վկայում. օրինակ վկայում է **կին առնել**, բայց ոչ՝ **տալ ի կնութիւն**, նույն սկզբունքով էլ հասկանալի է դառնում **գաւրութիւն տալ**-ի բացակայությունը ԳԴԲ-ում:

Տալ թել՝ գորացնել. «Աստուծոյ ամենակալի, որ փրկեցէ զիս եւ **տայցէ** ինձ **թելս** որպէս աղանույ, զի թռուցեալ թելաւքն եւ շնորհաւք Հոգւոյն սրբոյ հեռացեալ դադարեցից յանապատի» (էջ 31):

Բ. **Առնել և լինել** բաղադրիչներով դուրս ենք գրել 5 ԴՄ-ներ, որոնցից 3-ը վկայված են ԳԴԲ-ում և ՆՀԲ-ում, իսկ 2-ը՝ ոչ:

Մերձաւորս առնել՝ մոտենալ, մոտ լինել (էջ 42). ԳԴԲ-ն չունի տվյալ միավորը, վկայում է **մերձ լինել** (ԳԴԲ, էջ 197) և **մերձ կալ** հոմանիշները,

յանձն առնել՝ հանձնել («... քեզ **յանձն առնեմ զիս** և գորդիս իմ», էջ 29),

յամալթ առնել՝ ամաչեցնել (էջ 25): Ունենք **աղալթս առնել** *աղոթել* իմաստով միավորը (էջեր 29, 34), որը հարադիր բայ է, իսկ նրա հոմանիշը **կալ յաղալթս**՝ ԴՄ (էջ 29, 34):

Վերոհիշյալ դարձվածային միավորները կան ԳԴԲ-ում:

Հանդիպում են նաև որոշ միավորներ՝ այլ բայական բաղադրիչներով, ինչպես՝

Ճիչ բառնալ՝ *ճչալ* իմաստով. «եւ ամենայն ժողովեալքն **զճիչ բարձեալ** լային» (էջ 40),

ցասումն հեղուլ՝ գայրույթը թափել (էջեր 39, 40) իմաստով,

յուզել ի բարկութիւն՝ *գայրանալ* իմաստով (էջ 36), **շիջուցանել զբարկութիւն**, **ցածուցանել զբարկութիւն**՝ *գայրույթը մեղմացնել* իմաստներով (էջ 36):

Վերոհիշյալ միավորները ԳԴԲ-ում չկան:

Պաշտել իմաստով գործածված են՝ **երկիր պագանել** (էջ 27, 28), **պաշտան տալ** (էջ 30): ԳԴԲ-ում այս ԴՄ-ները կան:

Բուռն հարկանել՝ *բռնել* իմաստով (էջ 39՝ 2 անգամ). այն կա ԳԴԲ-ում:

Ի բաց զերծուլ դարձվածային միավորի համար ԳԴԲ-ն հիշատակում է Ագաթանգեղոսի հետևյալ օրինակը. «Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառոտուն որ գնովան էր **ի բաց զերծոյր** ի նմանէ» (ԳԴԲ, էջ 110): Բնագրային մեր օրինակը՝ «Նա եւ զհանդերձիկն, որ զանձամբն եւ զգլխովն էր, ի քարշացն ի **բաց զերծոյր** ի նմանէ եւ նա մերկ գլխովն եւ պատառոտուն զգեստովն պատսպարէր զանձն» (էջ 40):

Նշյալ օրինակով մեկ անգամ ևս համոզվում ենք սրբախոսական երկում սուրբ Շուշանիկի և սուրբ Հռիփսիմեի կերպարների համադրման միտումը:

Դուրս ենք գրել նաև **կրել համբերութիւն** միավորը՝ *դիմանալ, համբերել* իմաստով (էջ 41): ԳԴԲ-ն այս միավորը չի տալիս, բայց ԳԲԱ-ում (էջ 679) *կրել* բայի համար տրվում են նշված իմաստները:

Առանձին խմբով ներկայացնենք *նախորդիվ* միավորները՝ հիմնականում **զ և ի** նախդիրներով բաղադրված:

• **Յընթրիս** բաղադրիչով – **մտանել յընթրիս՝ ընթրել** իմաստով (էջ 35), որի հակահիշն է **բաւ լինել ընթրեացն** ոչ նախդրիվ բաղադրիչով միավորը՝ **ընթրիքն ավարտել** իմաստով (էջ 36):

ԳԴԲ-ն տալիս է **յընթրիս լինել, յընթրիս ուտել** միավորները՝ **ընթրել** իմաստով (ԳԴԲ, էջ 213):

• **Գալ բաղադրիչ + ի նախդիր + հայցականով գոյական** կառույցով ԳԴԲ-ն վկայում է **գալ ի ծնունդ՝ ծնվել, գալ ի զգաստութիւն՝ խելքի գալ** (մեր բնագրում՝ էջ 27), **գալ ի լոյս՝** երևան գալ (ԳԴԲ, էջ 57) և այլ դարձվածային միավորները: **Գալ ի լաութիւն՝ ապաքինվել** իմաստով (էջ 37) դարձվածային միավորը այնտեղ վկայված չէ: «Եւ ապա հացի սակաւ ինչ ճաշակեալ եւ յետ աւուրց ինչ գայր ի լաութիւն փոքր մի» (էջ 37):

• **Որսալ գկորուստ՝ կորստի մատնել** (էջ 33) իմաստով: ԳԲԲ-ում **որսալ** բայի համար իբրև փոխաբերական իմաստ նշվում է «խորամանկութեամբ մէկին իր կողմը գրաւել, մոլորեցնել, պատրել» իմաստները (ԳԲԲ, էջ 350): ԳԴԲ-ում այս միավորը վկայված չէ: ՆՀԲ-ում **որսալ** բայի համար բերված մատենագրական օրինակներում կա հետևյալ նախադասությունը Եղիշեից՝ «Զամենեսեան **որսալ յանգիւտ կորուստն**» (էջ 538): Բնագրային մեր օրինակը՝ «...**որսայ գկորուստ**, որպէս զինքն» (էջ 37):

• **Զմտաւ ածել՝ մտածել** իմաստով (էջ 34):

ՆՀԲ-ն մատենագրական օրինակներում բերում է **յերկիր կործանեցիր** (ՆՀԲԱ, էջ 1120) նախադասությունը: Բնագրային մեր օրինակը՝ «...Իբրև լուաւ բարեպաշտ տիկինն **յերկիր կործանեցաւ** (= գետին տապալվեց), լար դառնապէս եւ աւաղ էր գայրն ուրացեալ» (էջ 27):

Բացի **զմտաւ ածել** ԴՄ-ից՝ նշված ԴՄ-ները ԳԴԲ-ում վկայված չեն:

Սրանք նախդրիվ կառույցներ են, որոնց գլխավոր բաղադրիչը բայ է: Բնագրում դրանք հինգն են, որոնցից միայն երկուսն է վկայված ԳԴԲ-ում:

Դարձվածային միավորները Շուշանիկի մասին սրբախոսական երկում ունեն պատկերավորման կարևոր դեր: Նրանց միջոցով ստեղծված խոսքային տիրույթը ցանկացած ընթերցողի ներքաշում է իր մեջ ու տոգորում երկի երկու հիմնագաղափարով. մարդու արժեհամակարգում հավատն ունի գերակա դեր, և հոգևոր արժեքների համար պայքարում նա մնում է կայուն «ի պնդութենէ հաւատոյ ի Քրիստոս», որին և ուղղում է Շուշանիկը իր ամենամեծ խնդրանքը. «Այլ տո՛ւր ինձ զաւրութիւն կատարել զընթացս իմ նեղութեամբ՝ նմանութեամբ հարցն իմոյ, զի եւ նոցա մասին հանգստեան՝ ժառանգորդ գտայց» (35):

Սրբախոսական երկը, որը փառաբանում է սուրբ Շուշանիկի վարքը, առանձնանում է նաև հոետորական նախադասությունների հրաշալի գործառույթով, նրանցում հաճախ են համադրվում իմաստի սաստկացում ձևավորող միավորները, ինչպես՝

«... այսպէս ո՞ր **լսելիք բերեն զլուր** կորստեան, որոյ չունի յոյս մխիթարութեան, ո՞ր **տեսանելիք** տարցեն **գտեսութիւն** առն ամբարշտի եւ

ուրացող զԱստուած...» (էջ 31) կամ՝ «Ո՞վ տայր գլխոյ յիմոյ ջուր եւ աչաց իմոց աղբիւրս արտասուաց, եւ յանապատի աւթեւանս, որ լայ ի յաղագս անհնարին առն իմոյ» (էջ 31): Բայց ելքը, որով մխիթարություն ու փրկություն պիտի գտնի Շուշանիկը, նրա համար ձևակերպված է դեռևս իր հայրերի կյանքով և դավանանքով. «գակն կալայց Աստուծոյ ամենակալի» (էջ 31):

Քրիստոնեական ուսմունքը, որ է «բանն կենաց», պիտի ամրապնդվեր, հիմնավորվեր և հասանելի դառնար այն կրողների համար. մասնավորապես կարևորվում էր նրա քարոզչությունը «ի Հայս, որ է ժողովուրդ առաջին», որ հզորացել է «ի պնդութենէ հաւատոյ առ Քրիստոս» և այսօր էլ հզոր է մնում «բանիւ կենաց», ուստի հասկանալի է դարձվածքների՝ իբրև գեղարվեստական խոսքի կառուցման կարևոր միավորների հաճախադեպ գործառույթը սրբախոսական երկերում:

Այսպիսով, ամփոփելով նշենք, որ Թադեոս առաքյալի վկայաբանությունից և նշխարների գյուտի մասին քարոզչական բովանդակության և սուրբ Շուշանիկի մասին սրբախոսական երկերից մեր կողմից առանձնացրած 49 դարձվածային միավորներից 24-ը բացակայում են Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձուածարանական բառարան»-ում և ներկայացվում են առաջին անգամ: Նրանց իմաստագործառական և ոճական գնահատականը կարևոր է գրաբարի դարձվածարանության ամբողջական ուսումնասիրության համար:

Анна Абаджян, Анаит Юзбашян – Идиомы в «Агиографии святой Шушаник»

В данной работе проводится структурно-лингвистическая экспертиза устойчивых сочетаний, которые встречаются в «Агиографии святой Шушаник». Армянский народ обладает великой духовной ценностью, благодаря которой он может победить любого врага. Шушаник борется с супругом-отступником, оставаясь верной духовным реликвиям, унаследованным от ее предков. Материал полон идиомами, некоторые из них не зафиксированы в словаре Р. Казаряна «Идиомы в грабаре». Они представлены и оценены впервые. Здесь подчеркивается важность христианства как мощной силы веры. Грамматические формулы в них, требующие комплексного изучения, являются важным компонентом структуры слова. В рассматриваемом нами тексте фразы отличаются широкими возможностями построения предложений, что обусловлено их стилистической ценностью. Идиомы, являясь небольшой единицей выражения мысли, играют важную роль в создании вымышленного образа. Армянский язык ориентирован на глаголах, поэтому не случайно, что глаголы в идиомах преобладают. Это в основном конструкции с глаголами «быть», «давать», «брать». Предпочтительным компонентом является существительное или прилагательное. В богословской литературе существует ряд устойчивых сочетаний, которые выполняют постоянную функцию. Мы их называем идиомами, поскольку они содержат по крайней мере один элемент переносного значения, такие как «небесная армия», «небесный водоем».

Anna Abajyan, Anahit Yuzbashyan – *Idioms in “Saint Shushanik’s Conduct”*

In the present study, a structural-linguistic examination of set expressions that are found in “Saint Shushanik’s Conduct” is carried out. The Armenian people have a great spiritual value system, thanks to which they can defeat any enemy. Shushanik fights against her apostate spouse, remaining faithful to the spiritual relics inherited from her ancestors. The work is full of idioms, some of which are not recorded in R. Ghazaryan’s “Dictionary of Idioms in Grabar”. They are presented and evaluated for the first time. The work emphasizes the importance of Christianity as a mighty power of faith. The grammatical formulas that require a complex study are an important component of the structure of the word. In the text under consideration, idioms display a wide range of features of constructing sentences due to their stylistic value. Idioms, being a small unit of expression, play an important role in creating a fictional image. The Armenian language is verb-oriented, so it is not by chance that verbs predominate in idioms. These are mainly constructions with the verbs “to be”, “to give”, “to take”. The main component is a noun or adjective. In theological literature, there are a number of set expressions that perform a permanent function. We call them idioms because they contain at least one element of a figurative meaning, such as “heavenly army” or “heavenly reservoir”.

Ներկայացվել է 27.05.2019

Գրախոսվել է 05.06.2019

Ընդունվել է տպագրության 25.06.2019